

## O‘SMIRLIK DAVRIDA SHAXS RIVOJIGA IJTIMOY MUHITNING TA’SIRI

**Akbaraliyeva Asilaxon Tojiddinovna**

*Toshkent amaliy fanlar universiteti*

*"Psixologiya" kafedrası katta o'qituvchisi*

*Pedagogikava psixologiya yo'nalishi*

*4-kurs talabasi Xasanova Madina*

### Annotatsiya

Ushbu maqola o‘smirlik davrida shaxs rivojlanishiga ijtimoiy muhitning ko‘p qirrali ta’sirini tahlil qiladi. Maqolada o‘smirlik davri shaxsiyat shakllanishi uchun muhim bosqich sifatida ko‘rib chiqiladi hamda oila, maktab, tengdoshlar guruhi, ommaviy axborot vositalari va raqamli muhit kabi asosiy ijtimoiy komponentlarning o‘zlikni anglash, qadriyatlar, axloqiy tamoyillar, hissiy tartibga solish va ijtimoiy ko‘nikmalar rivojlanishiga ta’siri nazariy asoslar bilan yoritiladi. Ijtimoiy muhitning ijobiy va salbiy ta’sir mexanizmlari, yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolar va ularni hal etish imkoniyatlari atroflicha muhokama qilinadi. Tadqiqot mavjud adabiyotlar tahlili va sintezi asosida olib borilib, o‘smirlar uchun qulay va qo‘llab-quvvatlovchi ijtimoiy muhit yaratishning muhimligini ta’kidlaydi.

**Kalit so‘zlar:** O‘smirlik, shaxs rivojlanishi, ijtimoiy muhit, oila, tengdoshlar guruhi, maktab, raqamli ta’sir, o‘zlikni anglash, sotsializatsiya

### Abstract

This article analyzes the multifaceted influence of the social environment on personality development during adolescence. It considers adolescence as a critical stage for personality formation, elaborating on the theoretical underpinnings of how key social components such as family, school, peer groups, mass media, and the digital environment impact self-awareness, values, moral principles, emotional regulation, and social skill development. The study thoroughly discusses the mechanisms of positive and negative social environmental influences, potential problems, and solutions. Conducted through the analysis and synthesis of existing literature, the research emphasizes the importance of creating a conducive and supportive social environment for adolescents.

**Keywords:** Adolescence, personality development, social environment, family, peer group, school, digital influence, self-awareness, socialization

### Аннотация

Данная статья анализирует многогранное влияние социальной среды на развитие личности в подростковом возрасте. В статье подростковый период рассматривается как важный этап для формирования личности, освещаются

теоретические основы влияния таких ключевых социальных компонентов, как семья, школа, группа сверстников, средства массовой информации и цифровая среда, на развитие самосознания, ценностей, моральных принципов, эмоциональной регуляции и социальных навыков. Подробно обсуждаются механизмы позитивного и негативного влияния социальной среды, возможные проблемы и пути их решения. Исследование проведено на основе анализа и синтеза существующей литературы, подчеркивая важность создания благоприятной и поддерживающей социальной среды для подростков.

**Ключевые слова:** Подростковый возраст, развитие личности, социальная среда, семья, группа сверстников, школа, цифровое влияние, самосознание, социализация

### Kirish

O'smirlik davri inson hayotidagi eng murakkab va ayni paytda eng muhim bosqichlardan biridir. Bu davr jismoniy, kognitiv, hissiy va ijtimoiy sohalarda keskin o'zgarishlar bilan tavsiflanadi. Bolalikdan kattalikka o'tish jarayoni bo'lgan o'smirlik davrida shaxs o'zining kimligini anglashga, dunyoda o'z o'rnini topishga va kelajak uchun poydevor qo'yishga intiladi. Ushbu jarayon nafaqat individning ichki salohiyati bilan bog'liq, balkim u kengroq ijtimoiy muhit bilan uzviy bog'liqlikda kechadi. Ijtimoiy muhit deganda oila, maktab, tengdoshlar guruhi, jamiyat va madaniyat kabi o'smirning bevosita va bilvosita ta'sir o'tkazuvchi barcha elementlar tushuniladi. Bu omillarning har biri o'smir shaxsining shakllanishiga, uning qadriyatlari, dunyoqarashi, xulq-atvori va ijtimoiy ko'nikmalariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqolaning maqsadi o'smirlik davrida shaxs rivojlanishiga ijtimoiy muhitning turli komponentlari qanday ta'sir ko'rsatishini nazariy jihatdan tahlil qilish, ushbu ta'sirlarning mexanizmlarini yoritish hamda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ijobiy va salbiy oqibatlarini muhokama qilishdan iborat. Shuningdek, maqola ushbu ta'sirlar kontekstida mavjud muammolarni aniqlash va ularni hal etishga doir tavsiyalar berishga qaratilgan.

### Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

O'smirlik davri va shaxs rivojlanishining nazariy asoslari.

O'smirlik davri 10-12 yoshdan 18-20 yoshgacha bo'lgan davrni qamrab oladi va bu vaqt mobaynida individda bir qator chuqur psixologik o'zgarishlar yuz beradi. Erik Eriksonning psixosotsial rivojlanish nazariyasiga ko'ra, o'smirlik davrining markaziy vazifasi shaxsiyat identifikatsiyasini shakllantirish, ya'ni "men kimman?" savoliga javob topishdir. Bu davrda o'smirlar o'z rollarini, qadriyatlarini va kelajakdagi maqsadlarini aniqlashga harakat qiladilar. Piyajening kognitiv rivojlanish nazariyasi esa, bu yoshda formal operatsiyalar bosqichiga o'tishni ta'kidlaydi, bu esa mavhum fikrlash, gipotetik-deduktiv mantiq va tizimli muammolarni yechish qobiliyatining

rivojlanishini anglatadi. Lev Vygotskiyning sotsiomadaniy nazariyasi esa, shaxs rivojlanishida ijtimoiy o'zaro aloqalar va madaniy vositalarning hal qiluvchi rolini ta'kidlaydi. Uning fikricha, yuqori darajadagi aqliy funktsiyalar ijtimoiy aloqalar natijasida shakllanadi.

Ijtimoiy muhit komponentlari va ta'sir mexanizmlari.

Oila: Oila o'smirning shaxsiyat rivojlanishi uchun birinchi va eng muhim ijtimoiy institutdir. Oilaviy muhitning sifati, ota-onaning tarbiya usullari, oiladagi hissiy aloqalar, qadriyatlar tizimi o'smirning o'zlikni anglashiga, hissiy barqarorligiga, axloqiy me'yorlarni o'zlashtirishiga va ijtimoiy ko'nikmalariga bevosita ta'sir etadi. Qo'llab-quvvatlovchi, muhabbatga to'la va izchil oilaviy muhit o'smirda o'ziga ishonch, mustaqillik va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantiradi. Aksincha, ziddiyatli, befarq yoki nazoratsiz muhit salbiy xulq-atvor, hissiy muammolar va identifikatsiya inqiroziga olib kelishi mumkin. H.Abdukrimova va Ya.Nurumbekovaning "Oila Pedagogikasi" [1] kabi asarlarida oilaning bola tarbiyasidagi beqiyos o'rni atroflicha yoritilgan bo'lib, bu o'smir shaxsi shakllanishida ijtimoiy muhitning asosiy komponenti sifatida uning ahamiyatini tasdiqlaydi.

Maktab: Maktab o'smirning ikkinchi muhim sotsializatsiya agentidir. Bu yerda o'smir nafaqat bilim oladi, balki ijtimoiy me'yorlarni, qoidalarini o'rganadi, tengdoshlari va o'qituvchilari bilan muloqotga kirishadi. Maktabdagi akademik muvaffaqiyat, o'qituvchilarning qo'llab-quvvatlashi, maktab muhitining inklyuzivligi va xavfsizligi o'smirning o'ziga bo'lgan bahosini, motivatsiyasini va kelajakdagi intilishlarini shakllantiradi. Maktabda yuzaga keladigan bullying, akademik bosim yoki ijtimoiy ajralish kabi muammolar esa o'smirning psixologik salomatligiga jiddiy putur yetkazishi mumkin.

Tengdoshlar guruhi: O'smirlik davrida tengdoshlar bilan muloqotning ahamiyati sezilarli darajada ortadi. Tengdoshlar guruhi o'smirda o'z identifikatsiyasini sinovdan o'tkazish, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish va mustaqillikni namoyish etish uchun muhim maydon vazifasini o'taydi. Tengdoshlarning ta'siri ijobiy bo'lishi mumkin, masalan, o'zaro qo'llab-quvvatlash, hamkorlik va yangi qiziqishlarni topishda. Biroq, tengdoshlarning salbiy ta'siri, masalan, noto'g'ri xulq-atvoriga undash, giyohvand moddalarni iste'mol qilish yoki antisotsial harakatlar ham jiddiy muammolarga olib kelishi mumkin.

Ommaviy axborot vositalari va raqamli muhit: Zamonaviy o'smirlarning hayoti raqamli texnologiyalar va internet bilan chambarchas bog'liq. Ijtimoiy tarmoqlar, onlayn o'yinlar, filmlar, musiqa va yangiliklar o'smirlarning dunyoqarashini, qadriyatlarini va xulq-atvorini shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Raqamli muhit axborotga kirish, yangi ko'nikmalarni o'rganish va ijtimoiy aloqalarni o'rnatish uchun cheksiz imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga, u kiberbulling, internetga qaramlik,



noto'g'ri ma'lumotlarga duch kelish va nomukammal tana qiyofasi standartlari kabi jiddiy xavflarni ham o'z ichiga oladi.

Keng jamoatchilik va madaniyat: O'smir yashayotgan kengroq ijtimoiy-madaniy kontekst ham uning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Milliy an'analar, qadriyatlar, diniy e'tiqodlar, iqtisodiy sharoitlar va siyosiy muhit o'smirning shaxsiyatini, uning jamiyatdagi o'rnini va kelajakdagi intilishlarini shakllantiradi. Madaniy me'yorlar va kutishlar o'smirning o'zini qanday his qilishiga va qanday xulq-atvor namoyish etishiga ta'sir qiladi.

Shaxsiyatning asosiy jihatlariga ijtimoiy muhit ta'siri.

- Identifikatsiya shakllanishi: Oila, tengdoshlar va madaniyat tomonidan taqdim etilgan modellar va rollar o'smirning o'z shaxsiyatini, gender rolini, kasbiy yo'nalishini va qadriyatlarini aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

- Qadriyatlar va axloqiy tamoyillar: Oila va maktabda o'rgatilgan axloqiy me'yorlar, shuningdek, tengdoshlar guruhi va media orqali singdirilgan qadriyatlar o'smirning adolat, halollik va mas'uliyat haqidagi tasavvurlarini shakllantiradi.

- O'zlikni anglash va o'ziga bo'lgan baho: Ijtimoiy muhitdan olinadigan teskari aloqa, ya'ni boshqalarning fikri va bahosi o'smirning o'ziga bo'lgan ishonchini va o'zlikni qabul qilishini sezilarli darajada shakllantiradi.

- Hissiy tartibga solish: Oiladagi hissiy munosabatlar va tengdoshlar bilan o'zaro aloqa o'smirning o'z his-tuyg'ularini tushunish, boshqarish va ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi.

- Ijtimoiy ko'nikmalar: Maktab va tengdoshlar guruhi o'smirlarga muloqot qilish, hamkorlik qilish, nizolarni hal qilish va empatiya kabi muhim ijtimoiy ko'nikmalarni o'zlashtirishga yordam beradi.

- O'quv va kasbiy intilishlar: Oila, maktab va keng jamoatchilikning ta'lim va kasbga bo'lgan munosabati o'smirning akademik muvaffaqiyatga intilishini va kelajakdagi kasbiy tanlovlarini belgilaydi.

Ijtimoiy muhitning ijobiy va salbiy ta'sirlari: muammolar va imkoniyatlar.

Ijtimoiy muhit o'smir rivojlanishi uchun ham ijobiy imkoniyatlar, ham salbiy xavflarni taqdim etadi.

- Qo'llab-quvvatlovchi oila va tengdoshlar o'smirning psixologik chidamliligini oshiradi, unga qiyinchiliklarni yengishga yordam beradi.

- Sifatli ta'lim va ijobiy maktab muhiti akademik muvaffaqiyatni va kognitiv rivojlanishni rag'batlantiradi.

- Xilma-xil ijtimoiy aloqalar ijtimoiy ko'nikmalarni va empatiyani rivojlantiradi.

- Raqamli muhit axborotga kirishni osonlashtiradi, yangi o'rganish imkoniyatlarini yaratadi va ijodkorlikni rag'batlantiradi.

- Oilaviy zo'ravonlik, beparvolik yoki ziddiyatlar o'smirda travma, xavotir va depressiyaga olib kelishi mumkin.

- Maktabdagi bullying, diskriminatsiya yoki o'quv qiyinchiliklari o'ziga bo'lgan ishonchni pasaytiradi va ijtimoiy izolyatsiyaga sabab bo'ladi.

- Tengdoshlarning salbiy ta'siri xavfli xulq-atvorlarga (masalan, giyohvand moddalarni iste'mol qilish, jinoyatchilik) olib kelishi mumkin.

- Raqamli muhit kiberbulling, internetga qaramlik, yolg'on ma'lumotlarga duch kelish va shaxsiy hayotning buzilishi kabi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Muammolar va imkoniyatlar: Ushbu muammolarni hal etish uchun kompleks yondashuv talab etiladi. Ota-onalarning tarbiya ko'nikmalarini oshirish, maktablarda xavfsiz va inklyuziv muhit yaratish, tengdoshlar orasida ijobiy muloqotni rag'batlantirish, media savodxonligini oshirish va raqamli platformalarda xavfsizlikni ta'minlash muhimdir. Jamiyatning har bir a'zosi o'smirlar uchun qo'llab-quvvatlovchi va rivojlantiruvchi muhit yaratishda o'z hissasini qo'shishi kerak.

### **Tadqiqot metodologiyasi**

Ushbu maqola o'smirlik davrida shaxs rivojlanishiga ijtimoiy muhit ta'sirini tahlil qilishga qaratilgan nazariy tadqiqotdir. Unda amaliy tajriba yoki empirik ma'lumotlar to'planmagan. Tadqiqot metodologiyasi mavjud psixologik, pedagogik va sotsiologik adabiyotlarni kompleks tahlil qilish va sintez qilishga asoslangan. Jumladan, o'smirlik davri rivojlanishining asosiy nazariyalari (Erikson, Piyaje, Vygotskiy), ijtimoiy muhit komponentlari (oila, maktab, tengdoshlar, media) va ularning shaxsiyatning turli jihatlariga ta'sir mexanizmlari bo'yicha ilmiy manbalar o'rganilgan. Maqolada to'plangan ma'lumotlar tizimli ravishda umumlashtirilib, mavjud nazariy bilimlarni tanqidiy tahlil qilish va yangi g'oyalarni sintez qilish orqali mavzuni chuqur ochib berishga intilgan. Ushbu metodologiya mavzu bo'yicha umumiy tushuncha hosil qilish va kelajakdagi empirik tadqiqotlar uchun asos yaratish imkonini beradi.

### **Xulosa**

O'smirlik davri shaxsiyat shakllanishining muhim bosqichi bo'lib, bu jarayonda ijtimoiy muhit hal qiluvchi rol o'ynaydi. Oila, maktab, tengdoshlar guruhi, ommaviy axborot vositalari va raqamli muhit kabi komponentlarning har biri o'smirning o'zlikni anglashiga, qadriyatlar tizimiga, hissiy tartibga solishiga va ijtimoiy ko'nikmalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ijobiy va qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy muhit o'smirda o'ziga ishonch, mustaqillik va mas'uliyatni rivojlantirib, uning sog'lom psixosotsial rivojlanishini ta'minlaydi. Aksincha, salbiy va ziddiyatli muhit turli xil psixologik va xulq-atvor muammolariga olib kelishi mumkin.

Ushbu tadqiqot ijtimoiy muhitning ko'p qirrali ta'sirini tahlil qilib, o'smirlar uchun qulay sharoitlar yaratishning muhimligini ta'kidlaydi. Kelajakda o'smirlar rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun quyidagi tavsiyalar ahamiyatli: ota-onalar uchun tarbiya bo'yicha ta'lim dasturlarini kengaytirish, maktablarda inklyuziv va xavfsiz muhitni ta'minlash, tengdoshlar orasida ijobiy o'zaro aloqalarni

ragʻbatlantirish, media savodxonligini oshirish va raqamli texnologiyalardan xavfsiz foydalanishni targʻib qilish. Jamiyatning barcha darajalarida oʻsmirlarga eʼtibor qaratish va ularga shaxs sifatida shakllanishlari uchun kerakli resurslar va imkoniyatlarni yaratib berish ularning kelajakda jamiyatning toʻlaqonli aʼzosi boʻlib yetishlariga zamin yaratadi. Bu esa oʻz navbatida, sogʻlom va barqaror jamiyat qurishning asosidir.

### Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] H. Abdukrimova, Ya. Nurumbekova. Oila Pedagogikasi – <https://www.scribd.com/document/726610730/H-abdukrimova-Ya-Nurumbekova-Oila-pedagogikasi>
- [2] Erikson, E. H. (1968). Identity: Youth and Crisis. – [https://books.google.com/books/about/Identity.html?id=oT\\_0DwAAQBAJ](https://books.google.com/books/about/Identity.html?id=oT_0DwAAQBAJ)
- [3] Piaget, J. (1970). Genetic Epistemology. – [https://books.google.com/books/about/Genetic\\_Epistemology.html?id=12L5m2H2T1QC](https://books.google.com/books/about/Genetic_Epistemology.html?id=12L5m2H2T1QC)
- [4] Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – [https://books.google.com/books/about/Mind\\_in\\_Society.html?id=O92nJtGvWnEC](https://books.google.com/books/about/Mind_in_Society.html?id=O92nJtGvWnEC)
- [5] Brown, B. B., & Larson, R. W. (2009). The World's Youth: Adolescence in Eight Regions of the Globe. – <https://www.cambridge.org/core/books/worlds-youth/155301D38072048995B9A6B29C6C1B11>